

Gravstenenes poesi

Radioforedrag med besøg ved danske digteres grave.

M. Møller-Petersen

For snart en snes år siden udtalte en nu afdød københavnsk borgmester, at det døde barn generelt var glemt efter fem års forløb, en voksen efter 10 år, og kun ganske få mindes efter forløbet af femten år. Da begravelsesvæsenet hørte ind under vedkommende borgmesters embede, var der jo autoritet bag ordene.

Også her kommer man altså i forbindelse med begrebet Den bedste trediedel; og det må jo så være de totrediedele, der har givet basis for ordsproget: Kun den er død, som er glemt, hvilket jo igen vil sige, at de, vi mindes, lever. Ordsproget ses da også brugt som gravskrift.

Hver enkelt af os har vel *sin* kreds, stor eller lille, at mindes, een eller flere grave at hæge om, vel alt efter den kærlighed, den døde gav, endnu mens øjet var blå, og den kærlighed og taknemmelighed, hver enkelt føler, og som lever ud over død og grav.

Men foruden dem, der stod og står os nærmest i livet som i døden, er der også en anden kreds, vi mindes med veneration og dyb taknemmelighed; bl. a. dem, der gennem deres åndelige arbejder kom til at betyde noget for os i glæde som i sorg, dem, der var og fremdeles er med til at forme vort sind og hele vort tankeliv og dermed vor indstilling over for tilværelsen og livets mange små og store problemer; og her kommer vel nok i første række vore digtere, — dem, der gav os vor rige skat af salmer og sange, hvoraf nogle har været sunget gennem århundreder, og som også nok kommende slægter vil vide at værdsætte.

I turistsæsonen har man rig lejlighed til at erfare, hvad disse åndens stormænd fremdeles betyder for den slægt, der lever. For mange turister er disse mænds grave noget af det første, der spørges om, når de besøgende kommer på de kanter, hvor åndens stormænd hviler. At dvæle en stille stund, andægtigt og hengiven, ved en sådan grav, er for det modtagelige

Fig. 85.
H. C. Andersens grav
på Københavns
Assistens kirkegård.

sind en berigelse, som mange rejser langt for at opleve. Og man må her mindes *Viggo Stuckenbergs* evigt-gyldige strofe:

„Gods og Guld kan Verden fælde;
intet dører Tankens Vælde.
Blev i Grave Slægter stængte,
lever, hvad de tænkte.“

København har jo gennem århundreder været vort åndelige livs centrum med universitetet som højborg, og de mange litterære navne på hovedstadens kirkegårde er en mindelse herom.

Ved nogle af kirkegårdene er der ved hovedindgangen anbragt tavler med alfabetisk navnefortegnelse over de mænd og kvinder, hvis grave menes at have interesse for en større kreds. Ved hjælp af disse tavler og en plan over kirkegården har den besøgende let ved at orientere sig og ved egen hjælp finde den grav, der søges.

H. C. Andersens grav, vel nok den mest besøgte af alle grave, finder vi på *Assistens* kirkegård på Nørrebro. Hver dag i året er der besøgende ved denne grav.

Der stod en dag en gammel morlil ved graven; hendes ansigt vidnede om harmoni og stille lykke. „Nu er jeg 81 år,“ sagde hun, „men endnu den dag i dag takker jeg min mor, fordi hun lærte mig *H. C. Andersen* at kende.“ Ordene blev

udtalt lydt, men i løn er der vel millioner verden over, som tænker det samme.

Der var ingen af de tilstedeværende, der spurgte, om det var digterens prosa eller hans poesi, der havde gjort så stærkt og uforglemmeligt indtryk på hende; men man gætter næppe forkert, når man i dette tilfælde, hvor der er tale om en mor, tænker på digte som: „Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove“; „Lille Viggo, vil du ride Ranke“; „Sol deroppe ganger under Lide“. Disse digte er jo mor og barn i sublim og uforglemmelig skønhed.

H. C. Andersen's bidrag til gravstenenes poesi er det vers, der står på hans grav, hans egen lovsang til sjælen og det evige liv:

„Den Sjæl, som Gud i sit Billede har skabt,
er uforkrænkelig, kan ej gaa tabt.
Vort Jordeliv er Englelivets Frø.
Vort Legem dør, men Sjælen kan ej dø.“

Vore tre store salmedigtere har fundet deres sidste hvilested i hver sin landsdel; sjællænderen Kingo i Fraugde ved Odense, jyden Brorson i Ribe, og sjællænderen Grundtvig i Køge.

Thomas Kingo døde 1703, og hans kiste står i et kapel ved Fraugde kirke. Kisten er uden poetisk indskrift, men med nogen prosa, skrevet i datidens stil.

H. A. Brorson døde 1764 og er begravet i Ribe domkirke. Graven er ikke nærmere stedfæstet, men menes at være i nærheden af alteret. Hundredåret for hans død, 3. juni 1864, indsattes der i kirken en marmorplade, hvorpå er fremstillet *David* med harpen, og nedenunder står salmedigterens gribende bekendelse, sidste vers af hans også i dag meget yndede salme: „Den yndigste Rose er funden“.

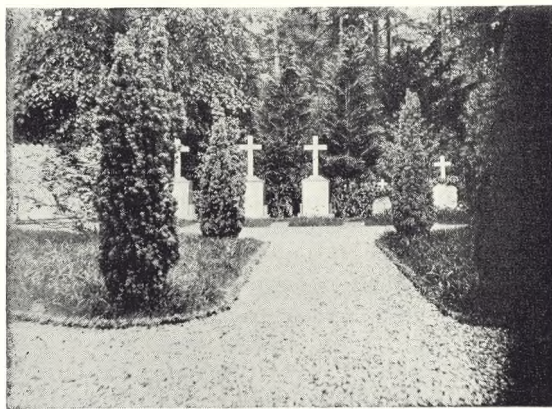

Fig. 86.
Den private kirkegård
på Køge ås.

„Lad Verden mig alting betage,
lad Torne kun rive og nage;
lad Hjertet kun daane og briste —
min Rose jeg aldrig vil miste.“

Måske er det det mest fortættede evangelium, der er formet af menneskeånd.

N. F. S. Grundtvig døde 1872. Hans kiste står i et beskedent kapel på en lille privat kirkegård på Køge Ås, ca. 1 km øst for Køge. På kisten findes en sølvplade, hvorpå er indgraveret et vers af *Inge-mann*:

„Med Sagastav og Peters Sværd i Haand
han arved Saxo's Blik og Kingos Aand.
Fra gamle Nord hans Øjne saa mod Østen;
og Aander har han vakt med Kæmperøsten.“

Vestre kirkegård i København er med et areal af 125 tdr. land vel nok landets største, og den er kendt langt uden for landets grænser for dens skønhed og rigdom af træarter. Mange landskendte personligheder har her fundet deres sidste hvilested. Fra litteraturen kan nævnes *Thor Lange* og *Johannes Helms*. Den sidste har på sin gravsten fået det første vers af sin i dag lige yndede og lige friske sang:

„Jeg elsker de grønne Lunde
med Tonernes vuggende Fald;
jeg elsker de blanke Sunde
med Sejlernes Tusindtal.“

Endvidere på samme kirkegård: *L. C. Nielsen*, *Sophus Bauditz*, *Knud Hjortø*, *Hedeskjalden*, banebryderen for den såkaldte skolelærerlitteratur *Chr. Andersen Thyregod*, *Axel Juel*, *Sophus Michaelis*, *Peter Nansen*, *Nis Petersen*, *Olfert Ricard*, *Sophus Schandorff*, *Edv. Søderberg*, *Herman Bang* og *Carl Ploug*. På *Plougs* og hustrus gravsten læses disse linier:

„Slægter udslukkes, saa fødes der ny.
Kræfter opslides, saa modnes der andre.
Frem imod Sandhedens straalende Gry
Menneskeheden maa vandre.“

„Haabet og Troen aldrig jeg slipper;
begge skulle kruse den døendes Mund.“

Også *Vilh. Bergsøe* ligger begravet her. På hans gravsten står sidste vers af hans dejlige digt „Bølge mod Kyst“.

„Sænk mig kun ned i det evige Hav! —
Selv kun en Bølge, der dækkes af andre,
vil til Forglemmelsens Lande jeg vandre,
Bølge mod Kyst.“

På *Solbjerg kirkegård*, der hører under *Frederiksbergkommune*, finder vi *Maglekilde Petersens* og *Kaalunds* grave. På

Kaalunds grav står disse linier, der er fra et digt, Kaalund skrev til sin hustru:

„Før mig blev Livet ikke en ussel Parodi,
for mig blev det saa kostelig en Skole.
Jeg aner gennem Striden en evig Harmoni
fra Støvet til de yderste Sole.“

Det samme vers står på det mindesmærke, der er rejst for ham i det lille anlæg ved Allégade på Frederiksberg, måske den skønneste ramme, der er givet en dansk digter.

På *Frederiksberg ældre kirkegård* er *Oehlschlägers* og *Hostrups grave*. På *Hostrups* grav læses dette vers:

„Det at leve er at ville;
det at ville er at elske.
Som vi elsker Dag for Dag,
saa er Livets Vingeslag.“

På *Holmens kirkegård*, Østerbro, København, finder vi Chr. Winthers og H. P. Holsts grave. Navnet på kirkegården kunne tyde på, at denne kirkegård var forbeholdt Holmens folk; men det er den ikke; enhver fra Holmens kirkes sogn kan blive begravet der.

Der er ingen poesi på de to digteres grave; men deres poetiske indsats er symboliseret ved, at de har fået en lyre på deres gravsten.

Det er en dag midt i september. I lyren til *Chr. Winthers* grav sidder der en lille friskplukket lyngblomst, en lille beske den en; måske fra en drømmende ungdom; måske fra en ældre sværmerisk natur, der lever i minderne og endnu nemmer de stemninger og følelser, som Chr. Winther så smukt har tolket.

Den lille lyngblomst var den eneste blomst på graven; men denne er dog velholdt, helt præget af det stedsegrønne; og over graven hvælver sig som en mægtig kuppel to hængebøges stolte kroner.

Chr. Winther har engang som ung og i sin kærlighed til Furesøen og landskabet deromkring ytret sig om engang at finde hvile under et træ *der*, og i spøg skrev han disse linier som gravskrift:

„Her hviler under grønne Tilje
C. Winther meget mod sin Vilje.“

Altså en slags protest mod en eventuel tidlig død. — Han blev 80 år gammel. Ønsket om at komme til at hvile under træerne, fik han opfyldt, og den grønne tilje er der jo også noget om. Men stedet blev altså *Holmens kirkegård*.

Også *H. P. Holst* har beskæftiget sig med graven, dog i mere positiv og næsten selvransgende retning. Han skriver:

„Naar mit Øje er lukt,
og naar Grønsværen smukt
dækker Højen, hvorunder jeg sover;
naar i Linden en Fugl
fra sit bladrigge Skjul
synger ensomt sin Gravsang derover,
skal jeg slumre da trygt?
Vil ej Længsel og Frygt
banke tit paa min muldrende Kiste?
Vil min Sjæl paa sin Flugt,
naar mit Øje er lukt,
ikke dvæle ved, hvad den forliste?“

Ved *Trinitatis kirke*, — det er kirken ved Rundetårn, — ligger *Wessel* og *Johannes Ewald* begravet. På *Wessels* grav står et vers af *Jens Baggesen*:

„Graad smelted hen i Smil,
naar Wessels Lune bød;
Og Glædens Smil forsvandt
i Taarer ved hans Død.“

På *Assistens kirkegård* finder vi også så kendte litterære navne som *Edvard Lembecke*, *Ludvig Bødtcher*, *Henrik Hertz*, *Poul Martin Møller*, *Martin Andersen Nexø*, *Viggo Stuckenberg*, *Jacob Paulli* og *Søren Kierkegaard*. *Paulli* mindes vi jo navnlig for hans meget yndede bryllupssalme: „Jert Hus skal I bygge paa Ordets Klippegrund“.

Også *Peter Fabers* grav finder vi på denne kirkegård. Vi mindes hans endnu lige friske og muntre julesange: „Højt fra Træets grønne Top . . .“; og „Sikken voldsom Trængsel og Alarm . . .“ På hans gravsten læser man dette vers:

„Din Sang begejstred Danmarks Folk
i Nødens Tid.
At være lynsnar Tankes Tolk,
det var din Id.“

Det er sangen: „Dengang jeg drog afsted . . .“, der her sigtes til. Sangen blev publiceret 1848, i marts måned, og menes at have bidraget meget til Treårskrigen sejrige udfald.

I november måned 1955 var der jo på Det kgl. bibliotek en mindeudstilling for *Søren Kierkegaard* i anledning af hundredåret for hans død. Blandt de mange udstillede klenodier var også den skrivelse, hvori han træffer bestemmelse om, hvad der skal stå på hans gravsten, nemlig et vers af *Brorson*. I skrivelsen står nr. 231; det er salmen: *Halleluja, jeg har min Jesus funden*, og den står i *Brorsons „Salmer og aandelige Sange“*, sidst trykt 1854. Denne salme stod ikke i den gamle salmebog, men af dens 12 vers er de 7 taget med i den ny af 1954, og her er verset at finde. Hidtil stod det i salmen: „Staa fast, min

Sjæl, staa fast i Herrens Krige“, også af Brorson. Verset har altså nu fået sin oprindelige plads. Det lyder:

„Det er en liden Tid,
saa har jeg vunden,
saa er den ganske Strid
med eet forsvunden,
saa kan jeg hvile mig
i Rosensale,
og uaf-ladelig
med Jesus tale.“

På *Asminderød* kirkegård ved Fredensborg er *Fr. Paludan-Müller* begravet, og hans gravskrift er vers 6 af Mathæus 5. kapitel:

„Salige ere de, som hungre og tørste efter Retfærdighed, thi de skulle mættes.“

På *Søllerød* kirkegård, et par kilometer nord for Holte, finder vi *Zakarias Nielsens* grav. Verset, der står på hans gravsten, fortæller os om en digter, der ikke blot i teori, men også i praksis viste os, hvorledes livet skal leves, hvis det skal leves rigt og lykkeligt. Verset lyder:

„Du som faa har levet rigt,
levet sundt tillige.
Du som faa ved Liv og Digt
har gjort andre rige.“

På *Sorø* kirkegård er *Chr. F. Molbech*, *Ingemann* og *Michael Rosing* begravet. Mange er der landet over, som har hentet gravskrifter fra Ingemanns digte; men på hans egen og hustruens grav er der ingen poesi.

Michael Rosing, der ligesom *Ingemann* var lærer ved Akademiet, har første vers af hans endnu meget yndede sang:

„Jeg har baaret Lærkens Vinge,
jeg har sunget højt dens Sang;
jeg har følt, jeg skal mig svinge
ind i Paradis engang.“

Holberg og Akademiet hørte jo sammen, og hans marmorsarkofag står da også i *Sorø* kirke.

Chr. Richards grav finder vi på *Ørslev* kirkegård ved *Vordingborg*. Og på hans gravsten findes disse fire linier:

„Stjernelys fra Bethlehem
lys os ind til Naadestolen;
led til Golgatha os frem,
og bebud os Paaskeolen.“

Den engang så meget sungne bonde-skjald *Mads Hansen* er begravet på sin hjemegns kirkegård, *Hundstrup* på *Syd-fyn*. Og på hans gravsten står disse beskedne og stilfærdige ord:

„Mads Hansens Gravsted.

1880

Herren kommer.“

Så lidt og dog så meget! Er det ikke, som man nemmer ånden og tonen fra hans engang så populære, men i dag noget devaluerede sang: „Jeg er en simpel Bondemand, saa jævn og ligefrem ...“?

Også *Vilh. Birkedal* ligger begravet på *Fyn*, på *Ryslinge* kirkegård, og der er følgende vers på hans gravsten:

„Da Synderen skjælv for den hellige Gud,
da løstes Korsets Forargelsens Gaade;
thi Roser der sprang af Korset ud
med Vidnesbyrdet om Synd og Naade.“

På *Skagens* gren, i de stormomsuste klitter, er *Holger Drachmanns* urnegrav. Og på *Thisted* kirkegård ligger *J. P. Jacobsen* begravet. *Johan Skjoldborgs* grav finder vi på *Løgstør* kirkegård; men der er ingen poesi på de nævnte grave.

Digter-komponisten *Vilh. Gregersen* er begravet på *Grenå* kirkegård, og indskriften på gravstenen er denne:

„Alle Ting tjener dem tilgode,
som elsker Gud.“

På *Spentrup* kirkegård, lidt nord for *Randers*, er *St. St. Blichers* grav. Og på gravstenen står at læse:

„Dit Navn skal i de fjerne Dage mindes,
og Fremtids Børn dit Kvad forlyste vil,
naar ingen ved, at her din Gravhøj findes,
og ingen af din Slægt er mere til.“

Verset er det sidste af et digt, *Blicher* skrev 1810, trykt 1814; men her lidt ændret.

Døden kommer jo før eller senere til os alle. Men tanken om døden er vist ikke noget, vi sådan i almindelighed beskæftiger os med; vel også derfor er der så få digtere, der har skrevet deres egen gravskrift. Herhjemme kender vi *Jeppe Aakjærs*, og udefra kan nævnes *Shakespeare* og *Fritz Reuter*.

Jeppe Aakjærs urnegrav findes i en lille gravlund ved gården „Jenle“, og på gravpladen er indhugget det kendte vers, som måske er blevet til på *Skodsborg* sanatorium, hvor *Aakjær* jo en tid lang var patient et par år før han døde:

„Her standsed de glade Klange;
her sattes mit Livsens Maal.
Det er Asken af u-sungne Sange,
der hviler i denne Skaal.“

Karsk og frimodig, også med døden for øje.

William Shakespeare døde 1616 i sin fødeby *Stratford on Avon* i *Sydvest-Eng-*

land, og i sognekirkens kor findes hans grav, der har dette vers, som man mener, digteren selv har skrevet:

„For Jesu Skyld, o Ven, ej prøv
at grave op mit skjulte Støv.
Sign ham, der freder disse Sten;
tvi ham, der fjerner mine Ben.“

Fritz Reuter, der jo herhjemme er kendt for sin bog „Landmandsliv“, ligger begravet i Eisenach (Sachsen-Weimar); han døde 1874, men først 1907 fik han sit vers mejslet ind i stenen:

„Min Fødsel, min Død, Gud, de tilhører dig;
det Spand derimellem, det tilhører mig.
Tog fejl jeg i Mørket og fandt ikke frem: —
Hos dig, Gud, er Klarhed, og Lys er dit Hjem.“

Og mens jeg er ude i det fremmede, må jeg lige have lov til at nævne de to store Nordmænd: Bjørnson og Ibsen; de ligger begge begravet i Vor Frelses Gravlund i Oslo. Men der er ingen poesi på deres grave, derimod symboler, for *Bjørnson*, den nationale digter, er det Flaget, og *Ibsen*, den grublende og søgende, har Hameren, bjergmandens værktøj, den, der baner ham vej til dybet, her: tankedybet.

Kirkegården har sin egen poesi, stemmende med den alvor og ærbødighed, man skylder stedet, den indviede jord. Det platte og tvetydige, som man har set eksempler på fra tidligere tider, kendes vist ikke mere på vore kirkegårde, og det banale bliver også mere sjældent.

Mange mener, at skal der siges noget med dybde og inderlighed, skal det siges i versform, i sprogets højtidsdragt. Men også prosaen på gravene har noget at sige, som er værd at ihukomme.

På *Frederiksberg ældre* kirkegård står der på en gravplade disse uendelige rige ord: „Gør altid det gode mod andre; det gjorde *hun!*“ Det er en hustru, der får dette smukke eftermæle.

Og på *Tårnbæk* kirkegård, et par kilometer nord for Klampenborg, kan man læse disse ord, der også er værd at erindre:

„Husker du lidt godt om Næsten,
tænk paa det og glem saa Resten!“

Og på samme kirkegård en lektion, der har bud til de fleste af os:

„Lær at elske andre mer,
og dig selv lidt mindre;
lær at hjælpe, hvor du ser
der er Nød at lindre.
Slip hvert bittert Minde!
Kun i Kærlighedens Spor,
er der Fred at finde.“

Til kirkegårdens poesi hører også et par træk fra den 4 tdr. land store gravlund på Vestre kirkegård, hvis grønsvær dækker over 12.000 *tyske* grave fra krigsårene, sidste verdenskrig. Ingen grav er synlig; men pårørende kan ved henvendelse til kirkegårdsforvaltningen, der har hele arealet kortlagt, få oplysninger om, hvor den søgte grav findes, og ved målinger fra et bestemt punkt finder vedkommende frem til stedet.

Ved sommertid kan man se de pårørende ikke blot drage deres sko af, men også strømperne, og barfodede begiver de sig ud på grønsværen, der dækker de mange grave, og begynder målingerne.

Det er ærbødighed og respekt for døden.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 53, sluttet)

Ja, er det nu ikke sådan, netop som det skrives, at *begge* dele, både de vilde blomster og gravstederne med deres gravmæler og planter er til de dødes minde og *hæder*? Hvorfor skulle de vilde blomster ikke kunne fungere sådan, eller er det kun dem på de indfattede bede foran monumentet, og som er kultiveret under glas i rationelt dyrkede gartnerier, som „siger det med blomster“? Dem som anbringes sirligt i rad og række bag tunge stenkarme, og som man i de solrige somre har så megen møjje med at få til at trives? Jeg vil tro, at det af mange rimeligvis vil opfattes som en rent kættersk tankegang, at man henfalder i sådanne betragtninger, og jeg ved, at det vil være lovovertrædelse i Danmark, hvis græsset (og dermed de vilde blomster i græsset) ikke avslås „inden det bliver langstrået“ (prgf. 5 stk. 1), — og da lignende bestemmelser også findes i Norge, er den jo rent gal, når en udenforstående blander sig deri og henfalder i betagelse af lovovertrædelser. For besøgende kan jo dog nok både finde og finde hen til både gravsted og gravmæle, trods de frodige, vilde blomsters mylder.